

TARINAT JA JULKAISUT
KAIVOLLA-BLOGI
26.05.2023

Rodullistaminen länsimaisen filosofian historiassa

Kuva: Houman Auriell

Tieteessä on jo pitkään oltu yksimielisiä siitä, ettei ”rodun” käsite perustu mihinkään ihmisen biologiseen ominaisuuteen. Rodullistavat käsitykset jatkavat kuitenkin sitkeästi olemassaoloaan esimerkiksi arkisissa asenteissa, mediakuvastoissa ja yhteiskunnallisissa keskusteluissa, kirjoittavat Malin Grahn-Wilder ja Martina Reuter.

”Rodullistamisella” tarkoitetaan niitä keinoja, jotka luovat, ylläpitävät ja vakiinnuttavat käsityksiä ihmisryhmien erillisyydestä ja erilaisuudesta heidän oletettuun alkuperäänsä liittyen. Tutkimushankkeemme *Rodullistavan ajattelun alkuperä* selvittää rodullistavien ajatusten vaikutusta länsimaisen filosofian historiassa: antiikissa sekä varhaismodernin ja valistuksen ajan ajattelussa.

Filosofianhistoriallisen tutkimuksen avulla hanke tarjoaa välineitä myös nykyisten ennakkoluulojen ja käytäntöjen kriittiselle tarkastelulle. Samalla hanke osoittaa, kuinka monisyisillä tavoilla rodullistava ajattelu on saattanut kietoutua länsimaisen filosofian teorioihin.

Toisinaan jopa orjuutta vastustavat tai universaalia ihmisyyttä puolustavat ajattelijat ovat tukeutuneet omana aikanaan vaikuttaneisiin rodullistaviin teorioihin. Hankkeessa korostetaan, että rodullistamista on kautta länsimaisen filosofian historian myös vastustettu, ja perinteisen filosofianhistoriantutkimuksen marginaaleihin keskittymällä pystymme muodostamaan yhä monimuotoisemman kuvan sekä länsimaisen filosofian sisällöistä että filosofin hahmosta.

Filosofian historia avaa näkökulmia nyky-yhteiskuntaan

Ruotsalainen luonnontieteilijä Carl Linnaeus jaotteli vuonna 1735 julkaistussa *Systema Naturae* -teoksessaan ihmislajin neljään ryhmään: *Europaeus albus* (eurooppalainen valkoinen), *Americanus rubescens* (amerikkalainen punainen), *Asiaticus fuscus* (aasialainen ruskea) ja *Africanus niger* (afrikkalainen musta). Linnaeus kutsui ryhmiä ”ihmisen muunnelmiksi” (*homo variat*), joiden hän väitti perustuvan maantieteellisten alueiden ja niiden ilmastojen väliseen vaihteluun. Tällaisen ajattelun tausta löytyy jo antiikista, missä fysiognomiaksi kutsuttu teoria pyrki selittämään ihmisten fyysisiä ominaisuuksia, kykyjä ja luonteenpiirteitä esimerkiksi ilmankosteuden ja tuulien avulla.¹

Antiikin ajattelijat ja Linnaeus eivät käyttäneet ”rodun” käsitettä, mutta 1800-luvulla biologinen rasismi vakiintui osaksi silloisten luonnontieteiden nimissä käytyjä keskusteluja. Biologisella tai tieteellisellä rasismilla (*scientific racism*) tarkoitetaan teorioita, jotka väittävät ihmislajin jakautuvan toisistaan erillisiin rotuihin, joille oletetaan erilaisia fyysisiä ominaisuuksia, kykyjä ja luonteenpiirteitä. Rotuteoriat valjastettiin perustelemaan hierarkkista ja stereotyyppistä ajattelua sekä oikeuttamaan orjuutta, kolonialismia ja myöhemmin eugeniikkaa.²

Vaikka tieteessä ei ”rodun” käsitettä ole enää pitkään aikaan hyväksytty, rodullistava ajattelu vaikuttaa yhä edelleen asenteissa, medioissa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa. ”Rodullistamisen” käsite viittaa niihin keinoihin, jotka luovat, ylläpitävät ja vakiinnuttavat käsityksiä ihmisryhmien erillisyydestä ja erilaisuudesta heidän oletettuun alkuperäänsä liittyen.

Tutkimushankkeemme avaa filosofianhistoriallisen tutkimuksen kautta ajankohtaisia näkökulmia myös nyky-yhteiskuntaan. Ymmärtääksemme omana aikanamme vallitsevia rodullistavia ennakkoluuloja ja

muukalaisvihamielisyyttä on hyödyllistä tutkia kriittisesti rodullistavien ajattelukäytäntöjen historiaa ja merkitystä länsimaisen filosofian perinteessä ja teorianmuodostuksessa.

Tutkimalla filosofian historian marginaaleja löydämme myös paljon kriittisiä ääniä, jotka kyseenalaistivat oman aikansa rodullistavaa ajattelua. Tiesitkö, että Lontoossa asui 1700-luvun lopulla varovaisen arvion mukaan 10 000 ihmistä, joiden sukujuuret olivat Saharan eteläpuolisessa Afrikassa? Monet heistä, kuten Quobna Ottobah Cugoano, osallistuivat aktiivisesti orjakaupan ja laajemmin orjuuden vastaiseen kamppailuun.³

Hankkeemme kytkeytyy kriittiseen rotufilosofiaan (*critical philosophy of race*), ja sovellamme filosofianhistorialliseen aineistoon kriittisen rotuteorian (*critical race theory*) ja intersektionaalisen feminismin tarjoamia työvälineitä. Kriittisessä rotuteoriassa ”rotua” käsitellään juuri sinä, mitä se on, eli kulttuurisesti ja sosiaalisesti muodostuneena kategoriana, ei luonnollisena luokkana. Eräs tämän teorian perinteisiä sovellusalueita ovat olleet Yhdysvaltojen oikeusistuimissa käytetyt narratiivit eli kerronnat, joiden avulla luodaan käsityksiä rodusta, rikollisuudesta, syyllisyydestä ja syyttömyydestä.

Richard Delgado ja Jean Stefancic korostavat teoksessaan *Critical Race Theory; An Introduction*, että koska ”rotu” on ihmisen luoma kehitelmä, tarinat ja kerronta tarjoavat myös keinoja rodullistavan ajattelun purkamiseen. Koska ennakkoluulot ja syväänkin iskostuneet rasistiset käsitykset ovat lopulta omaa tekoamme, meillä on myös valta muuttaa ja vastustaa niitä.⁴ Filosofianhistorian tutkijalle onkin kiehtovaa pohtia, kuinka filosofia saattaa yhtäältä ylläpitää rodullistavaa ajattelua ja toisaalta osallistua sen purkamiseen. Filosofiaan on kautta aikojen liittynyt mahdollisuus kyseenalaistaa, ajatella toisin ja ehdottaa uusia näkökulmia. Hankkeessamme haluamme korostaa tätä filosofian kriittistä tehtävää.

Rodullistaminen antiikin filosofiassa

Parrakkaat, valkoiset miehet toogissaan, keskustelun tuoksinassa tai ajatteluun uppoutuneina, jalojen kysymysten äärellä. Antiikin filosofiaan liitetään yhä jokseenkin tämäntapaisia mielikuvia. Myös antiikin filosofian tutkimuksessa korostuvat usein perinteiset tutkimuskysymykset, kuten käsitykset tiedosta tai onnellisuudesta. Filosofien esittämiä rodullistavia ja muukalaisvihamielisiä ajatuksia on sen sijaan tutkittu vielä äärimmäisen vähän.

Toisinaan väitetään, ettei antiikin ajattelussa ollut rasismia, joka (näin usein ajatellaan) syntyi vasta paljon myöhempinä vuosisatoina. Toisaalta eri ihmisryhmiin liitetyt negatiiviset huomiot saatetaan ohittaa sinänsä kiusallisina

mutta filosofian olennaisten sisältöjen kannalta toissijaisina aihepiireinä, jotka lähinnä heijastelevat oman aikansa asenteita.

Tässä hankkeessa otamme nämä antiikin filosofiassa esiintyvät rodullistavat ja muukalaisvihamieliset näkemykset kriittisen tarkastelun kohteeksi. On kiinnostavaa tutkia tarkkaan, keitä ovat filosofien tarkoittamat ”me” tai ”ihmiset ylipäänsä”. Ketkä taas olivat muukalaisia tai vihollisia? Kuinka orjuudesta käydyt keskustelut liittyvät yleisimpiin etiikkaa ja ihmisyyttä käsitteleviin kysymyksiin? Mitä yhteistä on orjista, barbaareista, naisista ja vammaisiksi luokitelluista ihmisistä käydyissä keskusteluissa? Miten rodullistavaa ajattelua vastustettiin antiikissa?

Rodullistavat ajatukset saattavat limittyä yllättävilläkin tavoilla filosofisiin teorioihin. Esimerkiksi stoalaisen koulukunnan ajattelijat yhdistivät ihmisryhmien erilaisuutta perustelevan fysiognomian universaalia samanvertaisuutta korostavaan kosmopolitanismiin, näiden kahden teorian näennäisestä vastakkaisuudesta huolimatta.

Roomalaisen kauden stoalaisfilosofi Seneca kirjoittaa antiikin fysiognomisia oppeja toistaen, että neljän elementin eli tulen, veden, ilman ja maan sekoittuminen aiheuttaa vastaavien ominaisuuksien eli kuumuuden, kylmyyden, kuivuuden ja kosteuden ilmenemistä sekä alueen ilmastossa että sen asukkaiden luonteissa. Teoria tarjoaa hänelle perustelun ihmisryhmien väleille oletetuille eroille, kuten vaikkapa väitteelle siitä, että pohjoisen jäätävien seutujen asukkaat ovat luonteeltaan villejä ja sivistymättömiä.

Toisaalta Seneca puolustaa kosmopolitanismin ajatusta, jonka mukaan kaikki ihmisyksilöt ovat järjen kyvyiltään samanvertaisia sukupuolestaan, syntyperästään tai muista ominaisuuksistaan riippumatta.⁵ Kenties tässäkin piilee jotakin siitä ristiriitaisuudesta ja ambivalenssista, mikä osaltaan vaikuttaisi tekevän rodullistavasta ajattelusta niin sinnikästä. Rodullistavia stereotypioita saatetaan toistaa silloinkin, kun niiden taustalla oleva ihmiskäsitys asettuu vastakkain oman maailmankatsomuksen muiden puolien kanssa.

On myös syytä korostaa, ettei antiikin filosofiakaan ollut pelkästään ”miehistä” tai ”valkoista”. Esimerkiksi Hipparkhia, eräs antiikin kuuluisimmista naisfilosofeista, edusti kyynistä koulukuntaa, jossa kyseenalaistettiin kaikenlainen yksityisomaisuus, tämän myötä myös orjien tai vaimojen pitäminen vapaasyntyisen miehen omaisuuden osatekijöinä.⁶ Antiikin ajan elämäkerturi Diogenes Laertius puolestaan kuvailee stoalaisuuden perustajan, foinikialaisen Zenon Kitionlaisen tummaa ihoa, jonka vuoksi häntä kirjoittajan mukaan kutsuttiin lempinimellä ”egyptiläinen viiniköynnös”.⁷ Ihonväri ei kuitenkaan ollut erityisen olennainen aihepiiri antiikin keskusteluissa, vaikka se myöhemmillä vuosisadoilla nousi rotuteorioiden keskipisteeseen. Esimerkiksi stoalaiset käyttivät ihonväriä esimerkkinä

merkityksettömästä ominaisuudesta.⁸ Tutkimushankkeessamme tuomme esiin, että perinteisesti marginaaleihin jääneitä aiheita ja ajattelijoita tutkimalla voimme laajentaa käsitystä sekä filosofian aihepiireistä että filosofin hahmosta.

Varhaismoderni ajattelu ja valistus

Kriittisen rotufilosofian pohjalta tehdyssä filosofianhistoriallisessa tutkimuksessa korostetaan, ettemme voi puhua eurooppalaisesta varhaismodernista filosofiasta ottamatta huomioon Euroopan väkivaltaista kohtaamista muun maailman kanssa. Tämän kohtaamisen ytimessä oli orjakauppa ja kolonialismi. Siitä kumpusi väkivaltainen riisto ja rodullistava ajattelutapa, jonka tavoitteena oli oikeuttaa riisto. Varsinkin 1600- ja 1700-lukujen rodullistavan ajattelun tarkempi erittely näyttää kuitenkin, ettei orjuuden ja kolonialismin oikeuttaminen ollut suoraviivaista. Paikoitellen on vaikeaa erottaa orjuutta puolustavia ja vastustavia kantoja toisistaan. Esimerkiksi skotlantilainen valistusfilosofi David Hume kirjoitti afrikkalaisten älyllisistä kyvyistä sävyyn, joka enteili 1800-luvun rotuajattelua, mutta hänen tuotannostaan löytyy myös orjuuden vastaisia argumentteja.⁹

Kuten jo antiikissa, ristiriitaisten käsitysten taustalta löytyy usein yritys sovittaa yhteen ajatus kaikkien ihmisten Jumalalta peräisin olevasta ihmisarvosta ja käsitystä kansojen hierarkiasta, jonka huipulta löytyi varhaismodernilla ajalla *Europaeus albus*. Rodullistamisen historian monimutkaisuuden ymmärtäminen on tärkeää, jotta voimme ymmärtää sen monimuotoisia ja joskus peräti hyvää tarkoittavia ilmenemismuotoja omana aikanamme.

Käsityksemme 1600- ja 1700-lukujen ajattelusta monimutkaistuu entisestään, kun otamme huomioon tämän ajattelun marginaalit, jossa afrikkalaista syntyperää olevat ajattelijat kuten Cugoano argumentoivat orjuutta vastaan¹⁰. Orjakaupan ja kolonialismin rinnalla Euroopan ja muun maailman välinen vuorovaikutus näkyy myös siinä, miten nämä ajattelijat hyödynsivät eurooppalaisten ajattelijoiden argumentteja perustavasta ihmisarvosta ja yleisistä ihmisoikeuksista. Esimerkiksi Cugoano ei myöskään väittänyt, etteikö kansojen välillä olisi mitään eroja, vaan hänkin pyrki yhdistämään ajatusta yhteisestä ihmisyydestä ja eroista, joskin varsin eri tavalla kuin useimmat valtavirran filosofit.

On kiinnostavaa verrata keskusteluja afrikkalaista syntyperää olevien ihmisten kyvyistä ja oikeuksista naisten kyvyistä ja oikeuksista käytyihin keskusteluihin. Molemmissa tapauksissa löydämme argumentteja, joissa valtavirtatraditiosta omaksuttuja käsityksiä esimerkiksi kaikkien ihmisten yhtäläisestä järjellisyyydestä käännetään valtavirtatradition seksismiä ja rasismia vastaan. Joissakin kirjoituksissa käsitellään sekä naisten että afrikkalaista syntyperää olevien oikeuksia. Olympe de Gougesin Ranskan vallankumouksen

tiimellyksessä kirjoittama *Naisten oikeudet. Kuningattarelle* (1791) on esimerkki tällaisesta kirjoituksesta.¹¹

Käsitellessään naisten oikeuksia, Gouges pyrkii yhdistämään ajatusta sukupuolten välisistä eroista tasa-arvoisten oikeuksien vaatimukseen. Hänen käsitystään ”mustista”, kuten hän nimesi Haitin afrikkalaista sukujuurta olevia asukkaita, on tutkittu vasta vähän, mutta vaikuttaa siltä, että myöskään hänen käsityksensä ranskalaisten ja haitilaisten tasa-arvosta ei edellyttänyt näiden kansojen samanlaisuutta. Yksi *Rodullistavan ajattelun alkuperä* hankkeen tutkimuskysymyksistä liittyykin juuri siihen, miten Gougesin yhtäältä sukupuolta ja toisaalta haitilaisia koskevien käsitysten vertailu voi auttaa meitä ymmärtämään tasa-arvon suhdetta eroihin.

Tutustu hankekuvaukseemme Jyväskylän yliopiston sivuilla

Seuraa kuulumisiamme hankkeen omilla sivuilla www.ortproject.fi sekä [YouTube-kanavallamme](#), minne hankkeessa työskentelevä videokuvaaja Houman Auriell tuottaa videocasteja hankkeeseen aihepiireihin liittyvistä keskusteluista:

Viitteet

¹ Carl Linnauksen teoriasta ja sen vaikutuksesta biologisen rasismin synnylle, ks. <https://www.linnean.org/learning/who-was-linnaeus/linnaeus-and-race>

² Lyhyen ja yleistajuisen katsauksen biologisen rasismin historialliseen kehitykseen tarjoaa *American Anthropological Associationin* ylläpitämän <https://understandingrace.org> -sivuston aikajana.

³ Lue aiheesta lisää osoitteessa: [Black Lives in Britain in the Late 18th Century | English Heritage \(english-heritage.org.uk\)](https://www.english-heritage.org.uk/black-lives-in-britain-in-the-late-18th-century)

⁴ Richard Delgado ja Jean Stefancic, *Critical Race Theory: An Introduction* (New York: New York University Press, 2017).

⁵ Seneca käsittelee fysiognomiaa ja kosmopolitanismia esimerkiksi teoksessaan *Suuttumuksesta* (suomentanut Jari Kaukua, teoksessa *Stoalaisuus – Tiedon, tunteiden ja hyvän elämän filosofia*, toim. Teija Kaarakainen ja Jari Kaukua (Helsinki: Gaudeamus 2015).

⁶ Grahn-Wilder, Malin: "Wives or Philosophers? Women and Wisdom in Cynic and Early Stoic Thought", teoksessa Sara Brill & Catherine McKeen (toim.), *The Routledge Handbook on Women and Ancient Greek Philosophy*, Routledge, 2023.

⁷ Diogenes Laertios, *Merkittävien filosofien elämät ja opit*, suom. Marke Ahonen (Helsinki: Summa, 2002), VII:1.

⁸ Stoalaiset käyttivät ihonväriä esimerkkinä niin merkityksettömästä ominaisuudesta, ettei sen tulisi vaikuttaa mitenkään siihen, mitä ihminen pitää tavoittelemisen arvoisena; aiheesta lisää teoksessa Malin Grahn-Wilder, *Gender and Sexuality in Stoic Philosophy* (New York: Palgrave Macmillan, 2018, s. 115–116).

⁹ Aaron Garrett ja Silvia Sebastiani, "David Hume on Race." Teoksessa *The Oxford Handbook of Philosophy and Race*, toim. Naomi Zack (Oxford: Oxford University Press, 2017).

¹⁰ Chike Jeffers, "Rights, Race, and the Beginnings of Modern Africana Philosophy." Teoksessa *The Routledge Companion to Philosophy of Race*, toim. Paul C. Taylor, Linda Martin Alcoff ja Luvel Anderson (New York & London: Routledge, 2018).

¹¹ Olympe de Gouges, *Naisten oikeudet. Kuningattarelle*, suom. Erika Ruonakoski. Teoksessa *Miesvaltaa murtamassa: Varhaisten feministien filosofisia kirjoituksia*, toim. Martina Reuter (Helsinki: Gaudeamus, 2021).

Malin Grahn-Wilder ja Martina Reuter

Tekstin kirjoittajat FT Malin Grahn-Wilder ja yliopistonlehtori FT Martina Reuter työskentelevät Jyväskylän yliopistossa Koneen Säätiön rahoittamassa hankkeessa Rodullistavan ajattelun alkuperä.

AVAINSANAT

ANTIIKKI, FILOSOFIAN HISTORIA, RODULLISTAMINEN, VALISTUS, VARHAISMODERNI AJATTELU

Jaa: